

Autoreferat

1. Imię i Nazwisko.

Jerzy Bayer

2. Posiadane dyplomy, stopnie naukowe/artystyczne – z podaniem nazwy, miejsca i roku ich uzyskania oraz tytułu rozprawy doktorskiej.

Dyplom magistra filologii orientalnej z wyróżnieniem uzyskałem po odbyciu 5-letnich studiów (skróconych z 10 do 9 semestrów ze względu na tok indywidualny na ostatnim roku) w Zakładzie Sinologii Instytutu Orientalistycznego Wydziału Neofilologii Uniwersytetu Warszawskiego w dniu 1 marca 1974 r. na podstawie pracy pt. *Fonetyka współczesnego dialektu Lhasy na podstawie prac Jin Penga i innych materiałów*, napisanej pod kierownictwem ówczesnego kierownika Zakładu Sinologii, prof. dr. hab. Janusza Chmielewskiego i ocenionej jako „bardzo dobra”.

Do obrony pracy doktorskiej przystąpiłem w dniu 20 czerwca 2005 r. w Instytucie Nauk Politycznych Polskiej Akademii Nauk na podstawie przedstawionej rozprawy pt. *Ewolucja polityki ChRL wobec Półwyspu Koreańskiego w okresie od 1988 r. do 2004 r.*, której promotorem był dr hab. Waldemar Jan Dziak. Recenzentami rozprawy byli: prof. dr hab. Jan Rowiński i doc. dr hab. Krzysztof Gawlikowski. Uchwałą Rady Naukowej Instytutu Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk z dnia 23 września 2005 r. otrzymałem **stopień naukowy doktora nauk humanistycznych w zakresie nauk o polityce**.

Wybór tematu pracy doktorskiej wynikał z moich doświadczeń zawodowych: między 1977 a 1998 r. odwiedziłem Koreę Płn. 24 razy, z tego większość jako stały korespondent PAP w Pekinie (1983-1990) z akredytacją na KRLD, a 2 razy z misją dyplomatyczną już jako pracownik MSZ. Pracując w Redakcji Zagranicznej PAP w latach 1976-1992, zajmowałem się komunistycznymi krajami Azji Wschodniej – Chinami, Koreą Płn., Mongolią, Wietnamem, Kambodżą i Laosem. W styczniu 1989 r. zostałem uznany przez władze Korei Płn. za persona non grata z powodu zbyt krytycznych korespondencji. Od 1995 r. pracuję w MSZ, zajmując się też głównie problematyką Azji Wschodniej; od 1997 do 2003 r. pełniłem funkcje konsularne najpierw w Pekinie jako kierownik Wydziału Konsularnego Ambasady RP (1997-1999) i potem jako konsul generalny w Szanghaju (1999-2003), a w latach 2009-2013 piastowałem stanowisko ambasadora RP w Bangkoku z akredytacją na Tajlandię, Kambodżę, Laos i Mjanmę.

W 1975 r. ukończyłem Wyższą Szkołę Oficerską Wojsk Zmechanizowanych we Wrocławiu, uzyskując **dyplom oficerski**.

W 2004 r. uczestniczyłem w Senior Executive Seminar 04-3 w Europejskim Centrum Studiów nad Bezpieczeństwem George’a Marshalla w Garmisch-Partenkirchen,

otrzymując dyplom w zakresie bezpieczeństwa międzynarodowego.

W 2005 r. ukończyłem w Akademii Obrony Narodowej wyższy kurs obronny.

3. Informacje o dotychczasowym zatrudnieniu w jednostkach naukowych/artystycznych.

W latach 2005–2008 (rok akademicki 2005–2006, 2006–2007, 2007–2008) byłem zatrudniony na pół etatu w **Zakładzie Sinologii Instytutu Orientalistycznego na Wydziale Neofilologii Uniwersytetu Warszawskiego**, gdzie prowadziłem zajęcia (wykład i ćwiczenia) z historii nowożytnej i współczesnej (od ostatniej dekady XIX stulecia do początku XXI wieku) Chin z uwzględnieniem obrzeży i krajów ościennych (Japonia, Korea, Mongolia, Tajwan, Tybet, Ujguria), lekturę i tłumaczenia trudnych (specjalistycznych) tekstów w języku chińskim oraz seminarium magisterskie dla specjalizacji historycznej.

4. Wskazane osiągnięcia* wynikającego z art. 16 ust. 2 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. nr 65, poz. 595 ze zm.).

Jerzy Bayer, **Waldemar Dziak**, *Tybet. Szkice z dziejów chińsko-tybetańskich*, ISP PAN, Warszawa 2015., Proporcja udziału autorów: 70:30.

Wybór tematu głównego osiągnięcia naukowego jest rezultatem nie tylko moich zainteresowań badawczych, lecz także wieloletnich doświadczeń zawodowych, licznych podróży po Azji Wschodniej, Centralnej i Południowej oraz zgłębienia wszelkich dostępnych materiałów źródłowych i analitycznych. Dodatkowym impulsem do zajęcia się tym konkretnym tematem był fakt, że ani w skromnej polskiej literaturze przedmiotu (składającej się głównie z tłumaczeń), ani w literaturze światowej nie było wcześniej ani jednej pozycji analitycznie prezentującej całość zagadnienia z uwzględnieniem dokładnej argumentacji i źródeł obu stron – chińskiej i tybetańskiej, tzn. pozwalającej na zrozumienie wszystkich niuansów problemu tybetańskiego.

Aczkolwiek formalnie status Tybetu jest uregulowany, bowiem jako Okręg Autonomiczny stanowi on część terytorium Chin (co muszą uznawać wszystkie państwa utrzymujące stosunki dyplomatyczne z ChRL), to jednak pozostaje on obszarem odrębnym od Chin właściwych (tzn. Chin etnicznych) pod niemal każdym względem: narodowościowym, językowym (łącznie z pismem), kulturowym, religijnym, obyczajowym, kulinarnym. Mimo usilnej, od dziesięcioleci prowadzonej przez Pekin polityki intensywnej sinizacji, Tybetańczycy nie wyrzekli się swojej tożsamości i dążenia do niezależności. Klęska funkcjonującego przez wieki w izolacji teokratycznego państwa tybetańskiego, jaka nastąpiła w latach 50-ych XX stulecia, a także jego inkorporacja do komunistycznego państwa chińskiego (1951 r.), zakończona ucieczką Dalajłamy XIV do Indii i stworzeniem tam nowej, demokratycznej administracji tybetańskiej na uchodźstwie (1959 r.), paradoksalnie nie tylko nie spowodowała zaniku wyznaczników cywilizacji tybetańskiej, ale wręcz przyczyniła się do

ich rozkwitu na emigracji i spopularyzowała na świecie kulturę tybetańską, a przy tym również polityczne aspekty kwestii tybetańskiej.

Wbrew zamierzeniom i polityce Pekinu **problem Tybetu w wymiarze nie tylko cywilizacyjnym, ale także narodowościowym i politycznym pozostaje aktualny**, okresowo nabrzmiewając w postaci masowych wystąpień ludności tybetańskiej w samym Okręgu Autonomicznym, jak też w innych rejonach ChRL zamieszkanym przez Tybetańczyków (np. w latach 1987, 1988, 2008, 2009). Kraj ten co najmniej od połowy XX wieku pozostaje dla Pekinu problemem politycznym, etnicznym i humanitarnym. Chiny starają się go zamaskować wszelkimi sposobami zgodnie z regułą, według której „zwyyczajca zawsze ma rację”. Nie jest to jednak wyłącznie – jak twierdzi Pekin – wewnętrzna sprawa Chin, bowiem problem Tybetu ma znacznie szerszy zasięg: jest to zarówno kwestia bytu narodu pozbawionego własnej państwowości przez inne, większe i silniejsze państwo, problem przetrwania niepowtarzalnej kultury i cywilizacji, deprecjonowanej, marginalizowanej i rugowanej od dziesięcioleci przez narzuconą władzę, jak i kwestia prawna, humanitarna i moralna o wymiarze międzynarodowym. We współczesnym świecie nie ma już spraw wyłącznie wewnętrznych, zwłaszcza gdy w rachubę wchodzi prawa człowieka i egzystencja – wręcz fizyczna – całego narodu.

Dla pełnego oglądu obecnej sytuacji Tybetu i jego ludności niezbędna staje się zatem wiedza o jego przeszłości, przebiegu relacji z Chinami – największym sąsiadem i zarazem głównym adwersarzem – na przestrzeni minionych stuleci, przyczynach izolacji i zacofania, szczególnym systemie politycznym łączącym w jedno władzę duchowną i świecką, wreszcie roli instytucji dalajlamów i panczenlamów oraz kleru, zwłaszcza na tle konfrontacji ze światem zewnętrznym, w tym z Chinami. Jest to o tyle istotne, że przed wkroczeniem Chińskiej Armii Ludowo-Wyzwoleńczej i „pokojoywym wyzwoleniem” w latach 1950-1951 Tybet od czasu upadku monarchii w Chinach (1912 r.) *de facto* był niezależnym państwem za sprawą polityki prowadzonej przez Dalajlamę XIII (zm. w 1933 r.), a i przedtem – od 1720 r. – pozostawał jedynie protektoratem mandżurskiego imperium Qing, które władało Chinami.

***Tybet. Szkice z dziejów chińsko-tybetańskich* jest zatem najobszerniejszą i najbardziej udokumentowaną źródłowo monografią – nie tylko w przedmiotowej literaturze polskiej, ale także światowej - poświęconą kompleksowemu przybliżeniu i omówieniu** skomplikowanej, wielowątkowej, problematycznej i do dziś budzącej liczne kontrowersje **historii kontaktów i relacji chińsko-tybetańskich** na przestrzeni dziejów, zmieniających się współzależności i oddziaływań, konfliktów i koegzystencji, wzajemnego przenikania i separowania **ze szczególnym uwzględnieniem ich współczesnych, zmiennych wykładni i uwarunkowań oraz silnego wymiaru propagandowego**. Głównym celem, przyświecającym napisaniu tej pracy, było **jak najszersze i jak najbardziej dogłębne ukazanie i przeanalizowanie wszystkich powyższych aspektów problemu tybetańskiego**.

W toku procesu badawczego nasuwały się pytania w rodzaju: w jakim stopniu uzasadnione są roszczenia Chin w kwestii sprawowania zwierzchności nad Tybetem oraz „odwiecznej przynależności Tybetu do Chin” , a w jakim jest to tylko chińska imaginacja historiozoficzna? Jakie były przyczyny braku formalnego uznania międzynarodowego tybetańskiej państwowości? Jaki był i jest stosunek świata pozachińskiego do statusu Tybetu? Praca udziela wyczerpujących odpowiedzi na te pytania i jest dzięki temu przeznaczona zarówno dla politologów, tybetologów i sinologów, naukowców, dydaktyków i studentów, a

także dla pasjonatów tematu jako kompendium wiedzy przedmiotowej, źródło informacji i zbiór problemowych analiz, umożliwiających i/lub ułatwiających zrozumienie kwestii tybetańskiej oraz polityki narodowościowej i wewnętrznej Chin.

Główna teza badawcza sprowadzała się do wykazania braku zasadności argumentacji chińskiej w materii rzekomo „odwiecznej” przynależności Tybetu do Chin, a także koniunkturalności argumentów oficjalnej historiografii i propagandy chińskiej, modyfikowanych w zależności od potrzeb ideologicznych danego okresu i ekipy rządzącej, a przez to niespójnych i mało wiarygodnych. Prezentacji stanowisk stron – tybetańskiej i chińskiej – na każdym etapie historycznym oraz ich specyficznych uwarunkowań historiozoficznych towarzyszy dogłębna analiza.

Szczegółowe przedstawienie dziejów relacji chińsko-tybetańskich jest o tyle istotne dla dzisiejszej sytuacji, że Chiny utrzymują – i tezę tę forsują w swojej propagandzie – jakoby Tybet co najmniej od połowy XIII wieku, tzn. od początków panowania mongolskiej dynastii Yuan, stanowił część terytorium chińskiego, która to teza jest co najmniej nadinterpretacją, skoro w tamtej epoce Tybet i Chiny były równorzędnymi jednostkami administracyjnymi w ramach imperium mongolskiego, a nie strukturą ukształtowaną hierarchicznie, tzn. z Tybetem jako częścią składową Chin. W książce zagadnienie to zostało dokładnie przedstawione.

Omawiana publikacja precyzyjnie odnosi się do argumentacji chińskiej, nie tylko tej z okresu ChRL, szczególnie nasyconej propagandą, lecz także do uzasadnień wcześniejszych – z czasów monarchii i późniejszej Republiki Chin (1912-1949). Przedstawia też drobiazgowo argumentację tybetańską, zarówno w jej warstwie faktograficznej, jak i emocjonalnej.

Datą końcową wywodu jest rok 1959 – antychińskie powstanie w Tybecie, wyjazd Dalajlamy XIV i emigracja kilkudziesięciu tysięcy Tybetańczyków nie tylko do Indii, lecz także do innych państw (kilkunastoosobowa grupa mieszka także w Polsce). Okres późniejszy we współczesnej historii Tybetu to w dużej mierze konsekwencje wcześniejszych wydarzeń, zwłaszcza szczegółowo przedstawionej dekady lat 50-ych XX wieku, kiedy to trwała tam konsolidacja władzy chińskiej i wprowadzanie komunistycznego modelu rządów.

Książka składa się z 17 rozdziałów, które kolejno przedstawiają tradycyjne postrzeganie świata w chińskiej historiozofii, tj. koncepcję sinocentryzmu oraz umiejscowienie w niej innych – poza etnicznymi Chińczykami (tj. narodowością Han) - narodowości na obszarze Chin i we wszechświecie jako automatycznie podległych Chinom, a także status tych narodowości na przestrzeni wieków ze szczególnym uwzględnieniem komunistycznego państwa chińskiego. Omawia też miejsce Tybetu w chińskim modelu świata oraz podstawy chińskiej argumentacji na rzecz „jedności Tybetu z Chinami”. Kolejne rozdziały ukazują prapoczątki państwowości tybetańskiej, pierwsze wieki cesarstwa chińskiego oraz wzajemne kontakty w dziejach częściowo tylko zaświadczonych, a częściowo znanych z tradycji ustnej lub przekazów znacznie późniejszych, relacje między Tybetem a Chinami dynastii Tang jako potęgami militarnymi (VII-IX wiek), zmienne koleje losu w licznych wojnach, jakie strony wówczas ze sobą toczyły, kolejne traktaty oraz przypadki dyplomacji matrymonialnej, na które do dziś Chiny powołują się jako rzekomy dowód podporządkowania się Tybetu cesarstwu chińskiemu. Następnie relacja obejmuje okres rozbicia dzielnicowego w Tybecie oraz jego kontakty z chińską dynastią Song (połowa X wieku – połowa XIII stulecia), początki kontaktów Tybetu z państwem mongolskim i stosunki z mongolską dynastią Yuan w Chinach (połowa XIII-połowa XIV wieku), oddziaływanie duchowieństwa tybetańskiego na

kolejnych cesarzy, a także samodzielność Tybetu w ramach imperium mongolskiego. Ten rozdział ten jest szczególnie istotny ze względu na odwoływanie się przez historiografię i propagandę chińską po dzień dzisiejszy do tej właśnie epoki jako rzekomego początku formalnej przynależności Tybetu do państwa chińskiego;

W dalszych rozdziałach przedstawiam kontakty tybetańsko-chińskie w epoce dynastii Ming (1368-1644), w tym wysuwanie przez Chiny roszczeń wobec Tybetu, ustanawianie fikcyjnej administracji w Tybecie, rolę tybetańskiego kleru w życiu politycznym Chin (a zwłaszcza dworu cesarskiego), faktyczną niezależność Tybetu, pochodzenie tytułu dalajlamy oraz pierwsze kontakty Tybetu z nową potęgą – państwem mandżurskim, które przystępowało do zawładnięcia Chinami. Omawiam epokę dalajlamów w Tybecie oraz przyczyny interwencji mandżurskiej dynastii Qing i początki protektoratu imperium mandżurskiego (jako państwa chińskiego) nad Tybetem (wiek XVII i początek wieku XVIII). Zapoznanie się z ówczesnymi realiami jest bardzo ważne dla zrozumienia dzisiejszej argumentacji chińskiej uzasadniającej roszczenia do sprawowania władzy nad Tybetem.

Chronologicznie uściślam kolejne fazy stosunków tybetańsko-mandżurskich, w tym próby formalnego podporządkowywania Tybetu przez imperialną administrację mandżurską oraz późniejszy stopniowy regres mandżurskich rządów w Tybecie (wiek XIX), nakreśla stanowiska Tybetu i Chin wobec brytyjskiej ekspansji kolonialnej i tzw. Wielkiej Gry brytyjsko-rosyjskiej (koniec XIX wieku i pierwsza dekada XX stulecia), najazd chiński na Tybet pod koniec panowania mandżurskiej dynastii Qing w Chinach i próby narzucenia Tybetowi sinizacji (druga połowa pierwszej dekady XX wieku), a także diametralne przewartościowanie postawy Dalajlamy XIII (po dwóch pobytach na uchodźstwie - w Mongolii i w Indiach) wobec stosunków z Chinami, tzn. opowiedzenie się za samodzielnością i niezależnością od wszelkich władz w Pekinie oraz formalne zerwanie kontaktów z Chinami. Przedstawiam upadek monarchii i proklamowanie republiki w Chinach, deklarację niepodległości Tybetu oraz podejmowanie przez państwo chińskie prób narzucenia swojej władzy Tybetowi (pierwsze trzy dekady XX wieku) zgodnie z nacjonalistycznymi teoriami najpierw Sun Yat-sena i później Czang Kaj-szeka;

Sporo miejsca poświęcam omówieniu polityki Tybetu po śmierci Dalajlamy XIII (1933 r.), stosunków z Chinami w ostatnich latach istnienia Republiki Chin (do 1949 r.), prób pozyskania przez Tybet sojuszników wśród państw zachodnich, kontaktów Tybetu z komunistami chińskimi w latach 30-ych i 40-ych XX wieku, wyniesienia na tron Dalajlamy XIV oraz kumulacji napięć w relacjach dwustronnych pod koniec pierwszej połowy XX stulecia, przełomowego w stosunkach tybetańsko-chińskich okresu lat 1949-1951 – narastania chińskiego zagrożenia wobec Tybetu, chińskich kampanii propagandowych na rzecz „wyzwolenia Tybetu” oraz przygotowywania i przeprowadzenia militarnej inwazji na Tybet. Szczegółowo analizuję *17-punktowe Porozumienie* „o pokojowym wyzwoleniu Tybetu” przez komunistyczną Chińską Armię Ludowo-Wyzwoleńczą, zawarte pod przymusem przez delegację tybetańską 23 maja 1951 r. po krótkotrwałych rokowaniach w Pekinie, propagandowe działania Pekinu w tej kwestii, konsolidację władzy chińskiej w Tybecie w pierwszych latach po „pokojowym wyzwoleniu” (1951/1952-1956), a także przygotowania do utworzenia Tybetańskiego Okręgu Autonomicznego i wdrożenia programu reform ustrojowych.

Końcowe rozdziały informują o narastającym w Tybecie ruchu protestu i oporu przeciwko polityce chińskiej w drugiej połowie lat 50. XX wieku, w tym o powstaniu w Lhasie w marcu 1959 r. i ewakuacji Dalajlamy XIV do Indii, a także ukazują wydarzenia po ww. powstaniu w Lhasie oraz początki nowej, emigracyjnej administracji tybetańskiej z Dalajlamą XIV na czele.

Na potrzeby tej **pionierskiej pracy, pierwszej całościowo i wszechstronnie ujmującej zagadnienie poprzez wypełnienie luki w światowej literaturze przedmiotu** dzięki konfrontacji źródeł i stanowisk obu stron – tybetańskiej i chińskiej, wykorzystano niemal wszystkie dostępne materiały, w tym:

- chińskie materiały historyczne, naukowe, informacyjne, publicystyczne, analityczne, propagandowe oraz „wewnętrzne” (tzn. zastrzeżone, przeznaczone wyłącznie do użytku wewnętrznego dla wyższej kadry państwowej i partyjnej w ChRL i wydawane w znikomych nakładach), rozmowy i wywiady z ekspertami chińskimi;
- źródła tybetańskie, oryginalne bądź tłumaczone np. na język chiński, japoński czy – rzadziej na języki europejskie, w tym kroniki, genealogie królewskie (*gjelrab/rGyal-Rabs*), annały, relacje, opisy, pamiętniki znanych osobistości, artykuły, pozycje książkowe, rozmowy z ekspertami tybetańskimi itd.;
- osiągalne publikacje: japońskie, tajwańskie, indyjskie, mongolskie, nepalskie, tajlandzkie, zachodnio- i wschodnioeuropejskie (w tym polskie, węgierskie i rosyjskie), północnoamerykańskie, australijskie, a także rozmowy i wywiady z ekspertami z tych krajów i regionów;
- publikacje emigracyjnego rządu tybetańskiego (Central Tibetan Administration – CTA) w Dharamsali oraz rozmowy z jej przedstawicielami;
- wydawnictwa z Bhutanu, głównie z Biblioteki Narodowej w Thimphu (w tym kroniki królewskie), szczególnie przydatne przy omawianiu dziejów Tybetu przed wkroczeniem wojsk chińskich w latach 1950–1951;
- publikacje z Sikkimu, głównie z Instytutu Tybetologicznego Namgyal w Gangtoku.

Większość materiałów źródłowych udało się pozyskać dzięki kilku pobytom w wielu rejonach Tybetu – m.in. w Lhasie, Szigace, Gjance, Ngari, Czangthang, Nagczu, Czamdo (1987, 1997, 2003), licznym podróżom po Chinach, łącznie z pograniczem Tybetu (w prowincjach Gansu, Qinghai, Sichuan i Yunnan w latach 1987, 1988, 1997, 1998, 2000, 2003) oraz w Okręgu Autonomicznym Ujgurii-Xinjiangu (2000), Ningxia-Hui (2003) i Mongolii Wewnętrznej (2003), pobytom w Indiach – w tym w Ladakhu, Dharamsali i Dardżylingu (2001, 2011, 2012), dwóm podróżom do Bhutanu (2001, 2012) i do Sikkimu (2001, 2012), kilkunastu pobytom w Mongolii (m.in. w latach 1877, 1981, 1984, 1987, 1990, 1998, 1999, 2003, 2014), penetracji bibliotek i archiwów w kilkunastu krajach (m.in. w Chinach, Bhutanie, Mongolii, Indiach, Nepalu, Tajlandii, Japonii), sesjom naukowym, rozmowom z ekspertami oraz przedstawicielami władzy w Chinach i w Tybecie (m.in. w Pekinie, Szanghaju, Nankinie i Lhasie), a także w Indiach, Bhutanie, Sikkimie, Mongolii i Japonii.

Przedstawienie istoty problemu tybetańskiego wymagało sięgnięcia w zamierzone dzieje – w takim stopniu, w jakim jest to możliwe. Starłem się jak najbardziej obiektywnie wykorzystać wszystkie dostępne źródła, nawet jeśli były one wyraźnie stronnicze i zawierały diametralnie rozbieżne opinie bądź też były i są służebne wobec mocodawców.

Regularne śledzenie publikacji chińskich – zarówno naukowych i informacyjnych, jak też propagandowych i indoktrynacyjnych, a także oryginalnych (bądź tłumaczonych np. na chiński, japoński czy – rzadziej – języki europejskie) źródeł tybetańskich i wszelkich innych (japońskich, zachodnio- i wschodnioeuropejskich, północnoamerykańskich) - pozwoliło na głębszą analizę tematu i sprecyzowanie linii rozumowania stron zaangażowanych w kwestię tybetańską, uściślenie zmian w tym rozumowaniu zachodzących najczęściej pod wpływem doraźnych zjawisk i procesów politycznych, a także wychwycenie niekonsekwencji i podporządkowywania argumentacji nie tyle faktografii i logice historycznej, co raczej potrzebom agitacyjno-propagandowym (w szczególności dotyczy to strony chińskiej i to nie tylko w czasach ChRL). Analizując wszystkie źródła, starano się sprecyzować dynamikę zmian owego rozumowania, a także wychwycić przykłady niekonsekwencji w formowaniu tez.

W podejściu do źródeł chińskich niezbędny jest krytycyzm. Ich wiarygodność i rzetelność są bowiem często dyskusyjne ze względu na to, że ich autorzy – kronikarze, urzędnicy dworu cesarskiego czy rządu republikańskiego, „państwowi” historycy, partyjni propagandziści etc. – reprezentują bardzo specyficzny punkt widzenia na kontakty Chin z resztą znanego im świata. Dotyczy to także Tybetu. Dlatego do treści kronik i innych publikacji chińskich należy podchodzić ostrożnie i krytycznie, ponieważ, mimo obfitości wiarygodnych informacji, najczęściej pozostają one dalekie od obiektywizmu. Ich autorzy z reguły korzystnie ukazują w nich Chiny, tłumacząc postawę Pekinu koniecznością zachowania twarzy i przedstawiając inne kraje i narody, zwłaszcza skonfliktowane z Chinami, w niekorzystnym świetle. Z tego względu uznano za stosowne zaprezentować specyficzne uwarunkowania ciężące na odwiecznym stosunku Chin i Chińczyków do otaczającego ich świata oraz innych narodów i narodowości, zwłaszcza sąsiednich.

Korzystanie z oryginalnych dokumentów tybetańskich i chińskich umożliwiło przybliżenie atmosfery opisywanych wydarzeń historycznych, a także ich okoliczności zakulisowych, najczęściej pomijanych w skrótowych opracowaniach, a tym bardziej w wydawnictwach propagandowych. Wiele archiwalnych materiałów chińskich pozostaje wszelako niedostępnych ze względu na obowiązującą klauzulę tajności. Publikacje powstające na podstawie takich archiwaliów – najczęściej kompilacje i rozprawy naukowe, rzadziej wydawnictwa źródłowe – trudno zatem było skonfrontować z oryginałami i ocenić zasadność selekcji źródeł, co zmuszało do ostrożności w korzystaniu z takich prac¹.

Konfrontacja źródeł i krytyczny ich ogląd pozwoliły też na wskazanie przykładów całkiem częstych niezgodności faktograficznych i merytorycznych oraz manipulacji propagandowych, obliczonych na indoktrynację czytelnika nie tylko w społeczeństwach poddawanych takim procesom systemowo, ale także w skali międzynarodowej. Zarówno przeważająca większość źródeł chińskich, jak i część emigracyjnych źródeł tybetańskich (tj. publikacji rządu tybetańskiego na uchodźstwie) jest silnie nacechowana politycznie i propagandowo, a także podporządkowana ideologicznie usankcjonowanym, apriorycznym tezom i teoriom. Wpływa to na klarowność obrazu sytuacji, a czasem może też stawiać pod

¹Przykładem może być dziewięciotomowa, tybetańskojęzyczna publikacja, wydawana w latach 1982–1986 przez Archiwum w Nankinie, *Materiały na temat kultury i historii Tybetańskiego Okręgu Autonomicznego (Bod rang-skyong-ljongs rig-gnas lo-rgyus dpyad-gzhi)*, obejmująca pierwszą połowę XX wieku.

znakiem zapytania wiarygodność niektórych materiałów, co także zmuszało do dużej ostrożności w korzystaniu z takich źródeł.

Ponadto w Chinach i w publikacjach chińskich – naukowych, popularnonaukowych, propagandowych – Tybet od dziesięcioleci pozostaje tematem drażliwym do tego stopnia, że jego podjęcie natychmiast prowadzi do zajmowania postaw defensywnych w postaci też i sformułowań sztabowych i szablonowych, co z reguły wyklucza obiektywizm, a tym bardziej samodzielną ocenę i analizę. Wieloletnie indoktrynowanie obywateli ChRL propagandową fikcją przyniosło taki skutek, że społeczna percepcja tematyki tybetańskiej jest bardzo ograniczona i jednostronna, a władze chińskie stały się zakładnikami własnej propagandy i oddziaływania jej produktu: wszelkie odstępstwo od znanych społeczeństwu półprawd i ekwilibrystycznie interpretowanych wyłącznie na korzyść Chin faktów historycznych – np. właśnie w kwestii Tybetu – stałoby się bardzo ryzykowne, ponieważ mogłoby godzić w prestiż i wiarygodność władzy. Nieliczne względnie neutralne opracowania chińskie na tematy tybetańskie pochodzą niemal w całości z lat trzydziestych i czterdziestych XX wieku bądź – choć bardzo rzadko – z lat pięćdziesiątych, a także początku lat osiemdziesiątych, gdy po „rewolucji kulturalnej” zelżała presja propagandy, a problematyka tybetańska w dużym stopniu pozostawała w gestii ówczesnego sekretarza generalnego Komitetu Centralnego Komunistycznej Partii Chin, Hu Yaobanga, ustosunkowanego do Tybetu dość pozytywnie, tolerancyjnie i liberalnie. We współczesnej chińskiej literaturze przedmiotu pozycje *stricte* naukowe i w miarę obiektywne można natomiast wyliczyć na palcach.

Ze względu na dość unikatowy aspekt kulturowo-cywilizacyjny Tybetu, którego tekst dotyka tylko w koniecznym zakresie, starano się przybliżyć w pracy lokalne tybetańskie realia polityczne, kulturowe i cywilizacyjne, skomplikowane i odmienne od europejskich (np. trudne do zrozumienia i odpowiedniego uszeregowania koncepcje polityczno-religijne), dlatego w pracy występują bardzo liczne przypisy z objaśnieniami faktów historycznych, pojęć cywilizacyjnych, terminów, nazw własnych etc., zarówno tybetańskich, jak i chińskich, a także obszerny glosarium terminologii tybetańskiej.

W odróżnieniu od przeważającej większości publikacji historycznych i politologicznych *Tybet. Szkice z dziejów chińsko-tybetańskich* jest dziełem maksymalnie dopracowanym lingwistycznie (dzięki mojemu przygotowaniu językowemu), bowiem nazewnictwo tybetańskie i chińskie jest podane zarówno w zapisie oryginalnym lub precyzyjnej transliteracji, jak i w transkrypcji fonetycznej (w kolejności: wymowa/transkrypcja fonetyczna, zapis oryginalny/transliteracja).

Celem napisania tej pracy było udostępnienie polskiemu czytelnikowi jak najszerszego zakresu informacji, analiz i komentarzy. Skupiono się na ukazaniu przemian zachodzących w Tybecie, przedstawieniu losu małego narodu, któremu historia kazała graniczyć z narodem wielkim, dumnym ze swojej kultury i nawykłym do supremacji. Wskazano także na przyczyny istniejącego obecnie stanu rzeczy, bowiem dopiero poznanie tła historycznego pozwoli odpowiedzieć na ciągle powracające pytania: czy Tybet powinien być częścią Chin jako nominalny okręg autonomiczny? Czy powinien korzystać z autentycznej autonomii? Czy może powinien być krajem stowarzyszonym z Chinami lub nawet samodzielnym państwem? Ciągle aktualna pozostaje także inna kwestia: dlaczego niektóre narody, nawet mikroskopijne, mają prawo do samostanowienia i mogą się cieszyć

samodzielnością, a inne, nawet znacznie liczniejsze, postrzegane są wyłącznie jako część państw wielonarodowościowych, zdominowanych etnicznie i politycznie przez nację większą i silniejszą? Są to pytania, które zadają sobie sami Tybetańczycy, zarówno ci zamieszkali w samym Tybecie, tzn. na terytorium ChRL, jak też emigranci.

Książka zawiera streszczenie w jęz. angielskim, liczne, szczegółowe przypisy, aneks obejmujący osiem najważniejszych dokumentów w dziejów stosunków tybetańsko-chińskich na przestrzeni 12 stuleci, bardzo obfitą, 52-stronicową bibliografię oraz 16 stron ilustracji.

Główną tezę badawczą, tzn. podważenie chińskiej argumentacji o podporządkowaniu Tybetu Chinom już w epoce panowania mongolskiej dynastii Yuan, obrazuje poniższy cytat z książki (str. 156–161):

Tybet pod władzą imperium mongolskiego

Roszczenia Chin do suwerenności nad Tybetem sprowadzają się do bardzo wątpliwej argumentacji, zasadzającej się na fałszywym, sinocentrycznym założeniu, iż Mongołowie sprawowali nad nim władzę na rzecz Chin jako chińska dynastia Yuan, podczas gdy w istocie noszący tytuł cesarza Chin mongolscy chanowie traktowali Chiny i Tybet na równi – jako ziemie zależne (ale w odmiennym stopniu) od imperium mongolskiego, a nie jako hierarchiczną dependencję, tzn. Tybet będący częścią Chin jako nadrzędnego bytu państwowego, którym chwilowo zarządzili Mongołowie.

Tybet znajdował się zatem wówczas bezpośrednio pod rządami mongolskimi i nie widniał w rejestrze chińskich prowincji (o czym jednoznacznie mówią chińskie kroniki dynastyczne, w tym kronika dynastii Yuan), podlegających władzy dynastii mongolskiej, a zatem - w odróżnieniu np. od okupowanej przez Mongołów Korei – funkcjonował na statusie oddzielnego kraju, podporządkowanego jedynie imperium mongolskiemu i nie wchodził w skład Chin, chociaż to właśnie dziś Pekin usiłuje sobie uzurpować, z imperialną manierą głosząc, że „Tybet *de facto* stał się prowincją Chin” lub „regionem administracyjnym pod bezpośrednią administracją centralnego rządu chińskiej dynastii Yuan². Tybet podlegał bezpośrednio cesarzowi (który zresztą nadał go swojemu siódmemu synowi, Oruczi), natomiast Mongołowie sprawowali zwierzchnictwo nad Tybetem, zarządzając nim pośrednio,

² Yu Chang'an, *On the Policies of Administration for the Tibet Region Formulated by the Central Government of the Qing Dynasty*, w: *Theses on Tibetology in China*, red. Liao Zugui, Zhang Zuji, China Tibetology Publishing House, Beijing, 1996, s. 117; Sperling, Elliot, *The Tibet-China Conflict: History and Polemics*, Policy Studies 7, East-West Center, Washington, 2004, s. 24; Dawa Norbu, *China's Tibet Policy*, Curzon Press, Richmond, Surrey, 2001, s. 48; Melvyn C. Goldstein, *Tibet and China in the Twentieth Century*, w: *Governing China's Multiethnic Frontiers*, red. Morris Rossabi, University of Washington Press, Seattle, 2004, s. 188; Walt van Praag, Michael van, *The Status of Tibet. History, Rights, and Prospects in International Law*, Westview, Boulder, Colorado, 1987, s. 121; Smith, Warren W., Jr., *Tibetan Nation. A History of Tibetan Nationalism and Sino-Tibetan Relations*, HarperCollins Publishers India, New Delhi, 1996, s. 92; *Authenticating Tibet. Answers to China's 100 Questions*, red. Anne-Marie Blondeau, Katia Buffertille, University of California Press, Berkeley / Los Angeles / London, 2008, s. 13; Laird, Thomas, *Opowieść o Tybecie. Rozmowy z Dalajlamą*, Dom Wydawniczy REBIS, Poznań, 2008, s. 139; Kuzmin, Sergius L., *Hidden Tibet: History of Independence and Occupation*, Library of Tibetan Works and Archives (LTWA), Dharamsala, 2011, s. 27; *The Mongols and Tibet. A Historical Assessment of Relations Between the Mongol Empire and Tibet*, The Department of Information and International Relations (DIIR), Central Tibetan Administration, Dharamsala, 1996, s. 27; *Xīzàng jīn xī* (西藏今昔 – *Tibet: Past and Present*), red. Shu Zhisheng, Shenghuo-Dushu-Xinzhi Sanlian Shudian (SDX Joint Publishing Company), Beijing, 2008, s. 11, 153; van Schaik, Sam, *Tibet: a history*, Yale University Press, New Haven and London, 2011, s. 82-83; *What Do You Know About Tibet: Questions and Answers*, red. Wang Chen & Dong Yunhu, Foreign Languages Press, Beijing, 2011, s. 4, 16; *Tibet 700 Years of History*, red. Jing Xiaomin & Zheng Lei, China Intercontinental Press, Beijing, 2010, s. 1.

tj. wyłącznie poprzez miejscowych administratorów w ramach systemu i instytucji wprowadzonego przez nich jeszcze przed zajęciem Chin, a nie bezpośrednio (tak jak to było właśnie w przypadku zarządzania Chinami). Wśród administratorów w Tybecie występowali nieliczni Mongołowie, natomiast nie odnotowano w żadnych kronikach obecności ani jednej osoby narodowości Han w tym charakterze³.

W tych kategoriach mongolskie zwierzchnictwo nad Tybetem opisywali i interpretowali ówczesni kronikarze tybetańscy - np. Celpa Kunga Dordże / Tshal-pa Kun-dga' rDo-tje w swojej *Deb-ther dmar-po* (*Czerwona kronika*) z początków dynastii Yuan – i późniejsi, np. Golacaba Szonnupe / Gos-la-tsa-ba gZhon-nu-dpal w *Deb-ther sngon-po* (*Niebieska kronika / The Blue Annals*) z lat 1476–1478, Panczen Sönam Dragpa / Pan-chen bSod-nams Grags-pa w *Deb-ther dmar-po gsar-ma* (*Nowa czerwona kronika*) z 1538 r. i Pabo Cuglag Trengba / dPa'-bo gT sug-lag Phreng-ba w swojej kronice z połowy XVI wieku⁴.

Kształt ówczesnych stosunków tybetańsko-mongolskich całkowicie różnił się od konfiguracji stosunków mongolsko-chińskich, co sprawia, że nie ma podstaw do twierdzeń o istnieniu formalnych „stosunków tybetańsko-chińskich” w tych uwarunkowaniach⁵. Ani wówczas, ani nigdy później – do początku lat 50. – nie doszło do sytuacji, w której Tybet byłby zarządzany jako część Chin lub przez Chiny. Mongołowie uznawali też Tybet za region - według dzisiejszych pojęć – „autonomiczny”, traktując go liberalnie, a miejscowym elitom zapewniając swobodę rządzenia – w tym właśnie poprzez tybetańskiego wielkorządcę (tj. *pönczena*), bez wysyłania własnych wojsk i zarządców. Przemawiał przez nich czysty pragmatyzm, bowiem wysłanie dużych – z uwagi na ogromny obszar – sił do Tybetu było wprawdzie militarnie możliwe, ale logistycznie skomplikowane, kosztowne i przez to finansowo szkodliwe, tym bardziej że Tybet ani nie stanowił dla Mongołów zagrożenia, ani nie przedstawiał sobą wielkiej wartości ekonomicznej. Dla Mongołów Tybet był po prostu jednym z 20 krajów podporządkowanych w toku kolejnych podbojów i włączonych do imperium mongolskiego – obok Chin, a nie jako ich część. Pod względem ekonomicznym też korzystał z odrębnego statusu, bowiem handel między Tybetem a Chinami był możliwy jedynie na licencjonowanych rynkach, funkcjonujących na granicy⁶.

W istocie organizacyjna więź między Tybetem a Chinami za dynastii Yuan powstała dzięki temu, że oba kraje znalazły się pod władzą tego samego okupanta – Mongołów, dla których punktem politycznego odniesienia, wbrew usilnym twierdzeniom propagandy chińskiej, wcale nie były Chiny – traktowane jako jedna z posiadłości, lecz właśnie sama Mongolia. Zwierzchność mongolska nad Tybetem datowała się przy tym sprzed podboju Chin, a zatem nie zachodziła żadna zależność ani organizacyjna, ani logiczna między dwoma – Tybetem i Chinami – pod względem statusu równoległymi wobec siebie obiektami tych samych zaborczych działań ze strony imperium mongolskiego. Władza mongolska nad Tybetem była przy tym czysto formalna i utrzymana w wymiarze personalnym (patron - kapłan), a nie instytucjonalnym, natomiast sprawowanie jej z siedziby w Pekinie wynikało jedynie z lokalizacji stolicy imperium mongolskiego i przydatności chińskiego systemu administracyjnego, a nie z faktu, iż była to zarazem stolica Chin, bowiem nie sposób byłoby

³ *Tibet: a history*, s. 82.

⁴ Cabezon, José Ignacio & Jackson, Roger R., *Klasyczna literatura tybetańska*, Wydawnictwo Akademickie DIALOG, Warszawa, 2012, s. 47-49.

⁵ *The Case Concerning Tibet. Tibet's Sovereignty and the Tibetan People's Right to Self-Determination*, Tibetan Parliamentary & Policy Research Centre, New Delhi, 2000, s. 222-224; *A History of Development of Tibet*, red. Zheng Shan, Foreign Languages Press, Beijing, 2001, s. 144; *The Status of Tibet*, s. 121; *Opowieść o Tybecie: Rozmowy z Dalajlamą*, s. 145-146.

⁶ *The Status of Tibet*, s. 6; Peissel, Michel, *Tibet. The Secret Continent*, Cassel Illustrated, London, 2002, s. 94. *Tibet: The Issue Is Independence*, red. Edward Lazar, Full Circle, Delhi 1998, s. 4; Künstler, Mieczysław Jerzy, *Dzieje kultury chińskiej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, 2007, s. 168; *Klasyczna literatura tybetańska*, s. 47-48; *Tibet: a history*, s. 81.

przecież rządzić wielkim mocarstwem z namiotów na stepie.

Meandry chińskiej historiografii

W obecnej historiografii i propagandowej literaturze chińskiej – tj. datującej się z epoki ChRL - podaje się jednak, że „Tybet stopniowo stawał się obszarem administracyjnym pod bezpośrednim zarządem centralnego rządu chińskiej dynastii Yuan”⁷ lub „rejon Tybetu od tego czasu oficjalnie wszedł w skład terytorium chińskiego (albo: „zjednoczonych Chin”) i „stał się obszarem administracyjnym pod jurysdykcją centralnego rządu chińskiego przez kolejne pokolenia”⁸. Jako znamiona owego podporządkowania wylicza się dziedziczość nadanej przez cesarza władzy w Tybecie, ustanowienie urzędów Xuanzhengyuan i 3 Głównych Dowództw Wojskowej Komisji Pacyfikacyjnej oraz stanowisk *dishi* i *pönczen*, przeprowadzenie podziału administracyjnego i spisu ludności oraz założenie stacji pocztowych⁹. Ale i tu większość chińskich autorów przyznaje, że chociaż „administracyjne zarządzanie Tybetem odbywało się tak samo jak w 10 prowincjach całego kraju (tj. Chin)”, to jednak Tybet – co potwierdzają ówczesne kroniki tybetańskie – taką prowincją nie był¹⁰, a hierarchia Sakja sprawowała władzę zarówno duchową, jak i polityczną¹¹.

⁷ *Zhōngguó Xīzàng shìshí yǔ shùzì 2002* (中国西藏事实与数字 - *Fakty i liczby [na temat] chińskiego Tybetu*), red. Wang Guozhen, Xinxing Chubanshe, Beijing, wyd. z 2001 i 2002 r. s. 21; *Yuán yǐlái Xīzàng dìfāng yǔ Zhōngyāng Zhèngfǔ guānxì dǎng'àn shǐliào huìbiān* (元以来西藏地方与中央政府关系档案史料汇编 – *Kompilacja archiwalnych materiałów historycznych na temat stosunków między regionem Tybetu a rządem centralnym od czasów dynastii Yuan*), red. Duo jie Caidan (Dordze Ceten / rDo-rje rtshe-brtan), Zhongguo Zangxue Chubanshe, Beijing, 1994, wstęp, t. 1, s. 1; *Tibet: Facts and Figures, 2010*, China Intercontinental Press, Beijing, 2010, s. 11.

⁸ Zhao Zhizhong, *Qing wangchao yu Xizang*, Huawen Chubanshe, Beijing, 2000, wstęp; *Xīzàng zhīshí jiǎnmíng dúběn* (西藏知识简明读本 – *Krótki kurs wiedzy o Tybecie*), red. Li Dezhu, Huawen Chubanshe, Beijing, 2003, wstęp - s. 3, s. 16; Zhang Xiaoming, *Xīzàngde gùshì* (西藏的故事 – *Tybetańskie historie*), Wuzhou Chuanbo Chubanshe, Beijing, 2001, s. 40; He Yu, *Tibet. A General Survey*, Xin Shijie Chubanshe, Beijing, 1988, s. 18; Jing Wei, *100 Questions About Tibet*, Beijing Review Press, Beijing, 1989, s. 28; *Tibet: Myth Vs. Reality*, red. Dai Yannian, Beijing Review Publications, Beijing, 1988, s. 20-21; Zhong Zangwen, *China's Tibet*, China Intercontinental Press (Wuzhou Chuanbo Chubanshe), Beijing, 2001, s. 20-21; *Zhongguo Xizang shishi yu shuzi*, s. 21; *Regulations of the Republic of China Concerning Rule over Tibet*, red. Xu Xingsheng, China National Center for Tibetan Studies, China Intercontinental Press (Wuzhou Chuanbo Chubanshe), Beijing, 1999, s. 1; *Qīngcháo zhìzàng xíngzhèng fǎguī* (清朝治藏行政法规 - *Przepisy administracyjne w sprawie zarządzania Tybetem za dynastii Qing*), red. Xu Xingsheng, Wuzhou Chuanbo Chubanshe, Beijing, 1999, s. 2; Xiao Hao, *Xīzàng 1951 nián Rénmín Jiěfàngjūn jìnZàng shǐlù* (西藏自治区 1951 年人民解放军进藏实录 – *Faktograficzny zapis wkroczenia Armii Ludowo-Wyzwoleńczej do Tybetu w 1951 roku*), Minzu Chubanshe, Beijing, 1999, s. 5; *MíngQīng zhìzàng shǐyāo* (明清治藏史要 - *Główne momenty z dziejów zarządzania Tybetem przez dynastie Ming i Qing*), red. Gu Zucheng, Xizang Renmin Chubanshe / Qilu Shushe, Lhasa / Jinan, 2000, s. 14-15; *Tibet: Facts and Figures, 2010*, s. 11.

⁹ Huang Hao, Liu Hongji, *Xīzàng 50 nián lìshǐ juàn* (西藏 50 年历史卷 - *50 lat Tybetu - tom historia*), Minzu Chubanshe, Beijing, 2001, s. 3-4.

¹⁰ *Qīngcháo zhìzàng xíngzhèng fǎguī*, s. 4; Wang Gui, Xirao Nima, Tang Jiawei, *Xīzàng lìshǐ dìwèi biàn* (西藏历史地位辨 – *Uściślenie historycznego statusu Tybetu*), Minzu Chubanshe, Beijing, 2003, s. 73-74; Qiabai Cidan Pingcuo (Chab-spel tshe-brtan phun-tshogs), Nuochang Wujian (Nor-brang o-rgyan), *Xīzàng jiǎnmíng tōngshǐ* (西藏简明通史 – *Krótko kompletna historia Tybetu*), Xizang Zangwen Guji Chubanshe, Lhasa, 1990, t. 2, s. 38-39, cyt. z *Sa-skya'i gdung-rabs rin-chen bang-mdzod* (chiń. *Sajia shixishi*).

¹¹ *Jiǎnmíng Xīzàng dìfāng shǐ* (简明西藏地方史 – *Krótko historia regionu tybetańskiego*), red. Luo Guangwu, Xizang Renmin Chubanshe, Lhasa, 2008, s. 82.

Można jednak spotkać i takie publikacje chińskie, w których występuje programowo uproszczony obraz sytuacji, bowiem mówi się w nich o tym, że „pod bezpośrednią administracją centralnego Xuanzhengyuanu [za] dynastii Yuan rejon Tybetu był identyczny z interiorom” lub – jak w *Toushi Dalai* – „stanowił jedną z 13 prowincji całego kraju”, tj. Chin¹².

Co więcej, nie ma między autorami chińskimi zgody co do daty owej implikowanej inkorporacji Tybetu do Chin. Dowodzi to wahań w opracowywaniu należytej linii propagandowej oraz braku konsekwencji w konstruowaniu dyrektyw i oficjalnej wykładni, a przede wszystkim stawia pod znakiem zapytania zasadność samej tej tezy. Jedne źródła wymieniają datę 1279 roku, tzn. tożsamą z datą ostatecznej klęski dynastii Song i ukończenia podboju (obecnie: „zjednoczenia”) Chin przez Mongołów, inne przytaczają rok 1264 (tj. przeniesienia przez Kubilaję stolicy do Pekinu) lub 1271 (tj. ustanowienia dynastii Yuan), jeszcze inne datują początki administracji Yuan w Tybecie na rok 1260 („rejon administracyjny rządu centralnego dynastii Yuan”), a nawet na 1247 r., tj. na 24 lata przed założeniem owej dynastii, co przeczy logice chronologii¹³.

Argumentacja ta nie występuje jednak we wcześniejszych dokumentach i opracowaniach chińskich. W cytowanych *Dziejach Chin* z lat 50. XX w. wspomina się np. tylko o tym, że „w połowie XIII w. wpływy mongolskiej dynastii Jüan (ówczesna pisownia dzisiejszego Yuan – JB) dotarły do Tybetu”¹⁴, co jest całkowicie zgodne z prawdą historyczną.

Chronologia jest tu istotna, skoro między pierwszym podporządkowaniem Tybetu dopiero rozrastającemu się imperium mongolskiemu w 1207 r. a zakończeniem podboju Chin (1279 r.) minęły 72 lata, natomiast od momentu ustanowienia więzi *czöjön* w 1247 r. – 32 lata, co zmusza do postawienia pytania o logikę i zasadność chińskich roszczeń. Choć nie można zaprzeczyć uzależnieniu Tybetu w pewnym stopniu od władzy mongolskiej, to jednak wcale nie znaczy to, że stał się on częścią Chin. Problemy chińskich historyków i propagandzistów z ustaleniem daty rzekomej inkorporacji Tybetu do Chin polegają na tym, że nie istnieje żaden konkretny dokument, na który można by się w tych twierdzeniach powołać, a i fakty są naginane do „politycznie słusznych” twierdzeń.

5. Omówienie pozostałych osiągnięć naukowo-badawczych (artystycznych)

Jerzy Bayer, Waldemar Jan Dziak, *Historia polityczna Chin 1839–2014. Kronika najważniejszych wydarzeń*, ISP PAN, Warszawa 2015. Proporcja udziału autorów: 50:50.

¹² *Yīngguó, Éguó yǔ Zhōngguó Xīzàng* (英国,俄国与中国西藏 - *Anglia, Rosja i chiński Tybet*), red. Zhou Weizhou, Zhongguo Zangxue Chubanshe, Beijing, 2000, wstęp, s. 4; Ding Yong, Ma Rulong, Wang Chengshan, Wang Huiling, Luo Bin, Zhang Bairen, Qin Liang, *Tòushì Dálài Lǎma* (透视达赖喇嘛 - *Przejrzenie Dalajlamę*), Xizang Renmin Chubanshe, Lhasa, 2002, cz. I, s. 31.

¹³ *The Tibet-China Conflict: History and Polemics*, s. 24; *Tibet – Its Ownership and Human Rights Situation (White Paper)*, State Council of the PRC, Beijing, 1992, s. 3-4; Song Lian, *Yuánshǐ* (元史 - *Dzieje dynastii Yuan*), Beijing, 1976, s. 58: 1345-63: 1585; Danzeng, *Dāngdài Xīzàng jiǎnshǐ* (当代西藏简史 - *Krótką historią współczesnego Tybetu*), Beijing, 1996, s. 25; *Jiǎnmíng Xīzàng dìfāng shǐ* (简明西藏地方史 - *Krótką historią regionu tybetańskiego*), red. Zhao Ping, Xu Wenhui, Renmin Chubanshe, Beijing, 2000, s. 79, 82-83; *Xizang lishi diwei bian*, s. 9; *Yingguo, Eguo yu Zhongguo Xizang*, wstęp, s. 3; *Xīzàng zōngjiào gàishuō* (西藏宗教概说 - *Zarys religii tybetańskiej*) red. Peng Yingquan, Xizang Renmin Chubanshe, Lhasa, 2006, s. 41; *Authenticating Tibet. Answers to China's 100 Questions*, s. 13.

¹⁴ *Dzieje Chin*, red. Szang Jüte (Shang Yue), PWN, Warszawa, 1960, s. 581; *Yuan yilai Xizang difang zhengfu...*, t. 1, s. 9-16.

Ta **pionierska w światowej literaturze sinologiczno-historycznej praca** stanowi efekt wieloletnich doświadczeń na niwie dydaktycznej, wyniesionych z nauczania historii nowożytnej i współczesnej Chin w Zakładzie Sinologii Instytutu (obecnie Wydziału) Orientalistycznego Uniwersytetu Warszawskiego oraz w Collegium Civitas. Zarówno pracownicy naukowcy, jak i studenci regularnie wskazywali na brak w materiałach dydaktycznych pozycji, która **przejrzyście systematyzowałaby przedmiotową tematykę w sposób bliższy encyklopedycznemu - ze ścisłym, hasłowym uszeregowaniem chronologii, umożliwiającym prześledzenie logicznego rozwoju wydarzeń. Ta praca stara się ową lukę wypełnić.**

Przeważająca większość literatury politologiczno-historycznej dotyczącej dziejów Chin zawęza się do tematyki ściśle chińskiej. Przedmiotowa praca znacznie wykracza poza ten krąg, obejmując także wydarzenia i procesy z pogranicza Chin właściwych oraz krajów sąsiadujących z Chinami, ponieważ owe wydarzenia i procesy nie tylko wpływały na rozwój wypadków w Chinach, lecz także przeplatały się z historią Chin. Przedstawione zatem zostały fakty dotyczące m. in. Tybetu, Ujgurii-Xinjiangu, Mongolii, Korei, Japonii, Wietnamu, Kambodży, Laosu, Birmy, Indii, Bhutanu, Sikkimu, Nepalu, Rosji w powiązaniu z przebiegiem wydarzeń w Chinach. Zacytowanych zostało też wiele faktów mało znanych i/lub sporadycznie tylko pojawiających się nawet w opracowaniach dotyczących bardzo szczegółowych tematów, na ogół pomijanych w opisach dziejów Chin – m. in. zamieszczono dokładną chronologię kontaktów i relacji polsko-chińskich.

Jako **interdyscyplinarna pomoc naukowa i dydaktyczna** praca ta - w odróżnieniu od niemal wszystkich innych pozycji obecnych na rynku wydawniczym – dzięki przygotowaniu lingwistycznemu obfituje w nazwy własne i terminy podane w ich zapisie oryginalnym wraz z fonetyką (chińskie – po chińsku z uwzględnieniem zarówno tradycyjnych, jak i uproszczonych form hieroglifów, japońskie – w hieroglifach i w sylabariuszu *katakana*, koreańskie – w alfabecie koreańskim i w hieroglifach, tybetańskie – po tybetańsku (w kolejności: wymowa – transliteracja – zapis oryginalny), ujgurskie – w ujgurskiej wersji alfabetu arabskiego, arabskie – po arabsku, tajskie – po tajsku, khmerskie – po khmersku, mongolskie – po staromongolsku i w cyrylicy, mandżurskie – w piśmie staromongolskim, wietnamskie – według ortografii wietnamskiej (tzn. z uwzględnieniem specyficznej latyniki wietnamskiej oraz oznaczeń tonalnych), rosyjskie – w cyrylicy.

Dla zobrazowania charakteru tej publikacji przytaczam krótki cytat (str. 192-194):

1951

- 4 stycznia siły chińskie i północnokoreańskie zajęły Seul.
- Podczas pobytu delegacji polskiej z wiceministrem żeglugi, Leonem Bielskim, w dniach 29 stycznia **podpisano umowę o utworzeniu Polsko-Chińskiego Towarzystwa Maklerów Okrętowych Chipolbrok.**¹⁵

¹⁵ *Stosunki dyplomatyczne Polski, Tom III, Azja, Zakaukazie, Australia i Oceania 1918-2009*, red. Krzysztof Szczepanik, Anna Herman-Lukasik, Barbara Janicka, Ministerstwo Spraw Zagranicznych, Biuro Archiwum i Zarządzania Informacją, Warszawa, 2010, s. 50, 66.

- 1 lutego ONZ uznała ChRL za agresora w wojnie koreańskiej i z tego powodu **odmówiła przyjęcia w poczet swoich członków**. Już sformowana delegacja ChRL została rozwiązana, a jej szef – Zhang Wentian – wkrótce zastąpił niedomagającego Wang Jiaxianga na stanowisku ambasadora ChRL w Moskwie¹⁶.
- 21 lutego opublikowano *Zarządzenie w sprawie Karania Kontrrewolucjonistów*¹⁷ (*Zhōnghuá Rénmín Gònghéguó chéngzhì fǎngémíng tiáolì* - 中華人民共和國懲治反革命條例 lub 中华人民共和国惩治反革命条例), oparte na dyrektywie KC KPCh z 10 października 1950 r. i sankcjonujące trwającą już od grudnia 1950 r. kampanię i rozszerzając ją na b. członków Guomindangu, drobnych kupców, domniemanych sabotażystów, członków tajnych stowarzyszeń etc. Inaczej ruch ten zwano **'Kampanią Zdlawienia Kontrrewolucji'** (*zhènyā fǎngémíng yùndòng* – 鎮壓反革命運動 lub 镇压反革命运动, w skrócie: *zhèn fǎn* - 镇反)¹⁸.
- W marcu Mao Zedong wszczął **kampanię weryfikacji i konsolidacji szeregów partii**, która trwała do wiosny 1954 r.
- 14 marca siły komunistyczne wycofały się z okupowanego Seulu, ulegając przewadze wojsk ONZ, które przystąpiły do ofensywy, która przyniosła ustabilizowanie się linii frontu wzdłuż 38 równoleżnika. .
- 29 kwietnia 1951 r., rozpoczęła się w Pekinie pierwsza runda rokowań tybetańsko-chińskich, a kolejne trzy odbyły się 2, 7 i 10 maja.
- Również 29 kwietnia w Urumczy został stracony lider kazachskiego ruchu oporu antychińskiego w Ujgurii-Xinjiangu, Osman Batur (także Uthmān/Osman Bātūr lub Osman Batir, właśc. kaz. Ospan Batyr - Оспан батыр lub اوسپان باتر).
- W kwietniu gen. MacArthur został odwołany ze stanowiska głównodowodzącego w Korei; rozpoczęły się rozmowy na temat przerwania ognia, ale walki trwały nadal.
- W maju zainicjowano **kampanię naprawy stylu myślenia w kręgach literackich**.
- 21 maja ChRL nawiązała stosunki dyplomatyczne z Pakistanem.
- 23 maja pod presją Pekinu **delegacja tybetańska zakończyła negocjacje z rządem ChRL i podpisała Porozumienie między Centralnym Rządem Ludowym a Lokalnym Rządem Tybetu w sprawie metod pokojowego wyzwolenia Tybetu** (tyb. *pö sziwe czingdröl dzungtab korgi czödün töndzen dzubdün* – Bod Zhi-Bas bCings-'Grol 'Byung-Thabs sKor Gyi Gros-mThun Don-Tshan bCu-bDun - བོད་ཞི་བཟ་བཅེངས་འགྲོ་འཇུང་ཐབས་སྐོར་གྱི་གྲོས་མཐུན་དོན་ཚན་བཅུ་བདུན་, chiń. *Zhōngyāng Rénmín Zhèngfǔ hé Xīzàng Dìfāng Zhèngfǔ guānyú héping jiěfàng Xīzàng bànfāde xiéyì* - 中央人民政府和西藏自治区地方政府关于和平解放西藏办法的协议), w skrócie - od liczby zawartych paragrafów - zwanego **17-punktowym Porozumieniem** (chiń. *Shíqītiáo xiéyì* - 十七条协议). Był to **pierwszy formalny traktat między Tybetem a Chinami od 821/822 r.** Na mocy Porozumienia Tybet stał się formalnie autonomiczną częścią ChRL. Wbrew własnym twierdzeniom Ngapho jako **szef delegacji tybetańskiej nie otrzymał od Dalajlamy XIV plenipotencji do zawierania umów w**

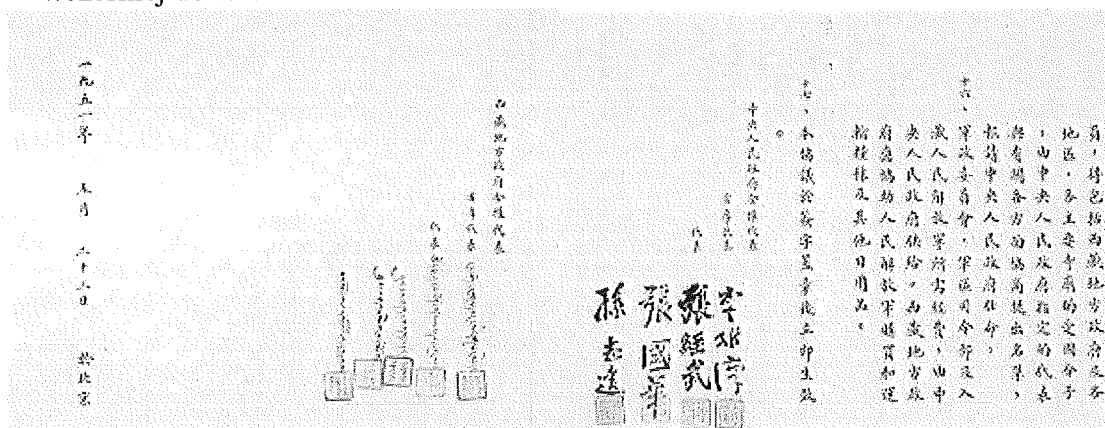
¹⁶ Xiaohong Liu, *Chińscy ambasadorzy*, PISM, Warszawa, 2005, s. 60.

¹⁷ *Shùdú Zhōngguó liùshí nián 1949-2009* (数读中国 60 年 1949-2009 – 60-lecie Chin w liczbach 1949 - 2009), red. Li Xiaojun, Shehui Kexue Wenxian Chubanshe, Beijing, 2009, s. 10; *Zhōngguó lìshǐ – Zhōnghuá Rénmín Gònghéguó juǎn* (中国历史: 中华人民共和国卷 - *Historia Chin – tom Chińska Republika Ludowa*), red. Zhang Qizhi, Gaodeng Jiaoyu Chubanshe, Beijing, 2005, s. 32.

¹⁸ *Zhōnghuá Rénmín Gònghéguó guóshǐ jìshí* (中华人民共和国 國史纪实 – *Faktografia historyczna Chińskiej Republiki Ludowej*) red. Zhang Shujun, Huanghe Chubanshe Chuanmei Jituan/ Ningxia Renmin Chubanshe, Yinchuan, 2009, s. 36.

jego imieniu, a jedynie do prowadzenia negocjacji, co też Dalajlama XIV jednoznacznie potwierdza w swoich wspomnieniach, Żaden z tybetańskich negocjatorów nie posiadał też państwowych pieczęci (tyb. *buutam/bug-dam* - འབྲུག་དཔལ་), które Dalajlama celowo zatrzymał przy sobie, aby mieć wpływ na ostateczny kształt każdego dokumentu, dlatego strona chińska zaopatrzyła delegatów tybetańskich w osobiste pieczęcie z nazwiskiem i tych właśnie pieczęci użyto do „legalizacji” *Porozumienia* - były to kopie rządowych pieczęci tybetańskich, sporządzone na podstawie oryginalnych dokumentów tybetańskich wystosowanych wcześniej do władz chińskich¹⁹.

Podpisy z pieczęciami na ostatniej stronie 17-punktowego Porozumienia.

- W maju zginął w Korei syn Mao Zedonga – Mao Anying, tłumacz w kwaterze głównej Armii Chińskich Ochotników Ludowych.
- Również w maju ONZ nałożyła embargo na import materiałów strategicznych do ChRL. W Taibei zainstalowała się amerykańska Grupa ds. Pomocy Wojskowej i Doradztwa (U.S. Military Assistance and Advisory Group).
- 15 czerwca powołano **Chińsko-Polskie Towarzystwo Okrętowe** (*ZhōngBō Hángǎi Lúnchuán Gōngsī* – 中波航海輪船公司 – Chipolbrot). Była to **pierwsza w dziejach ChRL firma z udziałem kapitału zagranicznego** (*joint venture*). Udziałowcami były i pozostają rządy Polski i Chin.
- Do połowy roku 80 % ludności ChRL wzięło udział w wiecach masowej krytyki kontrewolucjonistów. Kampanię tę prowadzono łącznie z ruchem pod hasłem ‘Odeprzeć Amerykę, pomóc Korei’ oraz propagowaniem reformy rolnej.

Jerzy Bayer, Waldemar Jan Dziak, *Historia polityczna Chin 1839–2014. Konspekt analityczny*, ISP PAN, Warszawa 2016. Proporcja udziału autorów: 50:50.

Konspekt analityczny ma formę w całości nowatorską na gruncie polskiej literatury sinologiczno-historycznej, lapidarnie – często w formie hierarchicznie uszeregowanych haseł i równoważników zdań – wyjaśniając przyczyny, przebieg, doraźne skutki i długofalowe następstwa wydarzeń, co wymaga już od Czytelnika pewnej znajomości tematu. Jest to zatem przede wszystkim obliczona na usystematyzowanie tematyki pomoc naukowo-dydaktyczna zarówno dla wykładowców najnowszych dziejów Chin, jak i studentów przedmiot ten zgłębiających. Metoda całościowego konspektu została zaczerpnięta

¹⁹ Bayer, Jerzy, Dziak, Waldemar J., *Tybet. Szkice z dziejów chińsko-tybetańskich*, Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk, Warszawa, 2015, s. 502-520.

z anglosaskich szkół wojskowych, gdzie stanowi jedno z podstawowych narzędzi dydaktycznych.

Praca ta również stanowi efekt wieloletnich doświadczeń dydaktycznych, wyniesionych z nauczania historii nowożytnej i współczesnej Chin w Zakładzie Sinologii Instytutu (obecnie Wydziału) Orientalistycznego Uniwersytetu Warszawskiego oraz w Collegium Civitas. W literaturze przedmiotu brakowało tego rodzaju opracowania problemowego, które zwięźle wylicza i analizuje cechy, elementy, przyczyny, skutki etc. zjawisk i procesów historycznych, podczas gdy ujęć opisowych występuje aż nadto.

Konspekt analityczny jest pomyślany nie tylko jako lektura dla wykładowców i studentów sinologii bądź politologii z ukierunkowaniem na problematykę chińską i okołochińską, lecz także jako interdyscyplinarna pomoc naukowa i dydaktyczna. Temu celowi służy także maksymalnie dopracowany lingwistycznie zapis nazw własnych, pojęć, terminów etc. w językach oryginału (wraz z wymową).

Książka zawiera streszczenie w jęz. angielskim.

Nowatorską dla polskiego czytelnika formę konspektu obrazuje poniższy cytat z książki:(str. 319–322):

28. Podziemne organizacje opozycyjne w ChRL po 1989 r.:

<u>Nazwa organizacji</u>	<u>Rok założenia</u>	<u>Rejon działania</u>
• Partia Liberalno-Demokratyczna	1991	Pekin
• Chiński Sojusz Postępu	1990	Pekin, Tianjin
• Partia Socjaldemokratyczna	1991	kilka prowincji
• Karta Pokoju	1993	Pekin
• Zrzeszenie na rzecz Praw Człowieka	1993	Szanghaj
• Zrzeszenie na rzecz Obrony Praw Pracowników	1994	Pekin
• Zjednoczony Front	1995	Nanjing
• Chińska Partia Demokracji	1998	Hangzhou, Wuhan, Jinan, Shenyang, Changchun, Harbin, Szanghaj, Pekin ²⁰

(*Zhōngguó Mínmǔ Dǎng* - 中国民主党), założona przez uczestników ruchów demokratycznych z 1979 i 1989 r., zdelegalizowana w 1998 r. wkrótce po założeniu²¹

• Chińska Partia Nowej Demokracji	2007	Nanjing
- (*Zhōngguó Xīnmíndǎng* - 中国新民主党)
• Partia Konstytucji jako Najwyższej Wartości	2013	
- (*Zhōngguó Zhìxiàndǎng* - 中国至宪党), założona przez zwolenników Bo Xilaia i zdelegalizowana w grudniu 2013 r.²²

29. Efekty programu reform ekonomicznych w połowie lat 90-ych:

²⁰ Heilmann, Sebastian, *Das politische System der Volksrepublik China*, VS Verlag für Sozialwissenschaften, GWV Fachverlage GmbH, Wiesbaden, 2004, s. 204.

²¹ Gittings John, *The Changing Face of China. From Mao to Market*, Oxford University Press, New York 2005, s. 296, 318.

²² Serwis chiński *Deutsche Welle* z 14.12.2013; Serwis chiński *Voice of America*, 10.11.2013.

- A. **stały, konsekwentny wzrost gospodarczy** na poziomie powyżej 10 % w skali rocznej w pierwszej połowie dekady lat 90-ych, ale **przy nasilających się zjawiskach negatywnych**:
- a) **sprzeczności** między długoterminowymi i nadmiernymi projektami, niedostatecznymi inwestycjami w rozwój technologii, nieracjonalną strukturą przemysłową;
 - b) pojawienie się elementu **konkurencji** między firmami chińskimi oraz między nimi a przedsiębiorstwami zagranicznymi i ponadnarodowymi, zarówno w skali krajowej, jak i międzynarodowej;
 - c) **absurdalność struktury ekonomicznej**, w której gospodarka państwowa pod parasolem ochronnym systemu planowego, rynku sprzedawców i wysokiego pułapu cel pochłaniała 70 % zasobów społecznych, podczas gdy jej produkt stanowił jedynie 30 % całości produkcji;
 - d) **przerosty zatrudnienia** – w 322 000 budżetowych przedsiębiorstwach państwowych liczbę zbędnego personelu szacowano w 1966 r. na ponad 30 mln osób²³.
- B. regulacje makroekonomiczne w ramach „16 środków” – **położenie kresu zbyt liberalnej polityce pieniężnej**:
- a) kontrola emisji pieniądza, stabilizacja sytuacji finansowej;
 - b) ukrócenie nielegalnych pożyczek;
 - c) elastyczność w kształtowaniu stóp procentowych;
 - d) powstrzymanie arbitralnego finansowania;
 - e) kontrola kredytów;
 - f) zapewnienie wpłat na depozytach bankowych;
 - g) przyspieszenie reformy finansowej i zwiększenie zdolności Ludowego Banku Chin do zapewniania regulacji makroekonomicznej;
 - h) połączenie reformy systemu inwestycyjnego z reformą systemu finansowego;
 - i) ukończenie procesu regulowania rynku papierów wartościowych, w tym ukrócenie nielegalnego handlu papierami wartościowymi;
 - j) stabilizacja kursów na rynku walutowym i usprawnienie kontroli nad tym rynkiem;
 - k) wzmocnienie kontroli makroekonomicznej nad rynkiem nieruchomości;
 - l) usprawnienie systemu fiskalnego, likwidacja bezprawnych ulg i luk podatkowych, w tym niepisanej zasady *fēnzàochīfàn* – 分灶吃饭 (dosł. podzielić piec [i] jeść), tj. kontraktu między władzami terenowymi a centralnymi w kwestii opłat od dochodów (w efekcie regiony zatrzymywały wszelkie nadwyżki dla siebie, przekazując rządowi centralnemu tylko niezbędne minimum – np. Szanghaj nie wykazywał zysków powyżej 16,5 mld y., bowiem od takiej kwoty oddawał władzom centralnym 10 mld, podobnie Pekin zatajał wszelki wzrost w skali rocznej powyżej 4 %);
 - m) kontrola nad projektami rozwojowymi;
 - n) przyspieszenie reformy cen w kierunku liberalizacji i zapobieganie ich nadmiernemu wzrostowi;
 - o) kontrola nadmiernego wzrostu siły nabywczej, ale przy umacnianiu rynkowej współzależności między popytem a podażą poprzez wytworzenie rynku nabywców (co ostatecznie nastąpiło ok. 1996~1997 r.)²⁴;
 - p) wzrost wartości inwestycji zagranicznych i obecności firm z udziałem kapitału obcego w gospodarce ChRL oraz przyrost eksportu (jedna czwarta PNB w 1995 r.), w połowie wytwarzanego przez wspólne przedsięwzięcia;

²³ Peng Sen & Chen Li, *Reformując Chiny. Główne wydarzenia (1992-2004)*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2013, s. 316.

²⁴ *Reformując Chiny. Główne wydarzenia (1992-2004)*, s. 117-119.

30. Główne etapy i momenty przełomowe w programie reform od 1979 r.:

<u>Rok:</u>	<u>Posunięcia reformatorskie:</u>	<u>Oficjalna formuła:</u>
1979- 1984	<u>etap I: rolnictwo jako punkt ciężkości</u> , dekolektywizacja rolnictwa, rozwój drobnego przemysłu na wsi, „zielone światło” dla przedsiębiorstw niepaństwowych i drobnej wytwórczości prywatnej, założenie specjalnych stref ekonomicznych, gospodarka nadal planowa, ale z marginalnymi elementami rynku jako uzupełnieniem.	gospodarka planowa uzupełniona elementami rynkowymi (1979 – 10.1984)
1984- 1988	<u>etap II: stopniowe reformy gospodarki miejskiej</u> , większe uprawnienia decyzyjne dla kierownictw przedsiębiorstw, ograniczenie roli i zakresu planowania ze strony państwa, dalsze otwarcie regionów wybrzeża, gospodarka towarowa w ramach planu.	planowa gospodarka towarowa (10.1984 – 10.1987)
1988- 1991	<u>etap III: spowolnienie liberalizacji ekonomicznej</u> pod pretekstem wysokiego wskaźnika inflacji, próby recentralizacji systemu kierowania gospodarką, stabilizacja makroekonomiczna poprzez kontrolę administracyjną, socjalistyczna gospodarka towarowa i następnie rynkowa.	gospodarka, w której państwo reguluje rynek, a rynek reguluje przedsiębiorstwa (10.1987 – 06.1989) gospodarka, w której następuje integracja planowania i regulacji rynkowej (06.1989 – koniec 1991)
1992- 1997	<u>etap IV: socjalistyczna gospodarka rynkowa</u> , w tym przyspieszona liberalizacja ekonomiczna i decentralizacja, wprowadzanie reform instytucjonalnych (sektor finansów i bankowości) początki reform strukturalnych w przedsiębiorstwach ²⁵ .	socjalistyczna gospodarka rynkowa z dominacją własności publicznej (10.1992 – 09.1997)
1997 - 2005	ukierunkowanie reform na wnioski z azjatyckiego kryzysu finansowego oraz przystąpienie do WTO częściowa prywatyzacja małych i średnich przedsiębiorstw , reorganizacja dużych przedsiębiorstw państwowych, reformy instytucjonalne (zarządzanie,	socjalistyczna gospodarka rynkowa przy współistnieniu różnych form własności (09.1997 – 2005)

²⁵ Bolesta, Andrzej, *China and Post-Socialist Development*, Policy Press, University of Bristol, Bristol 2015, s. 91-94; Bolesta, Andrzej, *Chiny w okresie transformacji*, Wydawnictwo Dialog, Warszawa, 2006, s. 39.

- zakłady wojskowe), wzmocniona ochrona i popieranie sektora prywatnego, redukcja taryf i barier handlowych, uproszczenie regulacji prawnych, likwidacja wielu elementów opieki społecznej wprowadzonych w początkach istnienia ChRL, forsowanie konkurencyjności w perspektywie wejścia do WTO²⁶
- 2005 – osłabienie tempa i/lub wstrzymanie prywatyzacji, ponowne przyznanie sektorowi państwowemu preferencji w dostępie do kredytów i inwestycji, częściowe przywrócenie rozluźnienie kontroli finansowej, częściowe przywrócenie subwencji dla opieki socjalnej (głównie zdrowotnej)
- nacisk na społeczne aspekty programu reform gospodarczych zgodnie z kursem ekipy Hu Jintao-Wen Jiabao

Waldemar Jan Dziak, Jerzy Bayer, *Mao. Zwycięstwa, nadzieje, klęski*, ISP PAN/Collegium Civitas/Wydawnictwo TRIO, Warszawa 2007. Proporcja udziału autorów: 50:50.

Książka ta nie jest klasyczną biografią, bowiem omawia tylko kilka fragmentów i etapów z życia i politycznej aktywności zmarłego w 1976 r. Mao Zedonga, najbardziej dla jego postępowania charakterystycznych, stanowiących okresy przesilen i zwrotów, rzutujących na dzieje komunistycznych Chin i do pewnego stopnia ukazujących portret psychologiczny dyktatora oraz mechanizm jego władzy: a) rywalizacja z KPZR o dominację w światowym ruchu komunistycznym (druga połowa lat 50. XX w.), b) lata „wielkiego skoku naprzód” i jego skutków – klęski głodu i regresu gospodarczego (1958–1961), c) okresu „rewolucji kulturalnej” (1966–1976).

Mocno wyeksponowany został wątek polski w dziejach ChRL jako mało znany i niekiedy wręcz ukrywany. W tym celu sięgnięto do odtajnionych polskich archiwów i materiałów chińskich. Wykorzystano źródła i opracowania zarówno chińskie (w tym najnowsze) i japońskie - w tym oryginalne materiały źródłowe, biografie, analizy, kroniki, publikacje o niewielkim nakładzie i wydawnictwa przeznaczone do „użytku wewnętrznego”, jak też liczne materiały zachodnie - w tym wiele w Polsce nieznanymi - oraz sowieckie i rosyjskie, dotychczas w Polsce niedoceniane lub ignorowane, a wartościowe z uwagi na uwzględnianie bardzo istotnych w sporze chińsko-sowieckim z lat 60. rozbieżności ideologicznych, wreszcie archiwalne, partyjne źródła polskie, które w epoce PRL były wykorzystywane w stopniu znikomym, a jeśli w ogóle, to i tak głównie na użytek wewnętrzny.

Zapewne Mao byłby dumny ze współczesnych Chin, z ich potęgi, siły, wpływów i nacjonalistycznego ducha. Ale musiałby przecież zauważyć, że wszystko to osiągnięto wbrew jego poglądom, wizjom i bardzo konkretnym wskazówkom politycznym. Chociaż od jego

²⁶ *Das politische System der Volksrepublik China*, s. 166.

śmierci minęło już pół wieku, to jednak Mao pozostaje w Chinach postacią numer jeden, a na świecie - postacią najbardziej znaną, a przeto najlepiej symbolizującą współczesne Chiny. Idee Mao, myśl Mao w sferze doktrynalnej i praktycznej dla obecnych liderów chińskich pozostają symbolem, tak jak on sam.

Wolą kierownictwa politycznego Mao pozostaje centralną postacią chińskiej rewolucji. Polityczny wybór partyjnych decydentów z punktu widzenia chińskiej racji stanu i obowiązujących urzędowych przekazów był zrozumiały. Mao prezentowany jest światu nadal jako wielka postać chińskiej historii, skoro jego błędy i potknięcia stanowią zaledwie 30 proc jego działalności, podczas gdy 70 proc – czyli większość – to sukcesy i zwycięstwa.

Jest zapewne wielkim paradoksem współczesnych Chin, że ich symbolem pozostaje Mao Zedong – człowiek, którego świat lokuje wśród największych oprawców XX wieku i czyni go odpowiedzialnym za śmierć 40 mln współziomków. Paradoks jest tym większy, że współczesne Chiny osiągnęły swój dzisiejszy status na przekór poglądom Mao, a droga do potęgi wiodła poprzez negację całej najważniejszej spuścizny teoretyczno-ideologicznej Mao Zedonga. Chińscy reformatorzy okazali się największymi grabarzami maoizmu.

Wśród znawców problemu, także polskich, można spotkać się w poglądem, że Mao był postacią nietuzinkową, że był bystry przebiegły, konsekwentny i skuteczny, że w pobitym polu pozostawił plejadę znacznie mądrzejszych od siebie, a zatem był więc w jakimś sensie politycznym geniuszem. Ale geniusz Mao (i o tym mówią nasze szkice) polegał głównie na tym, że był on bardziej brutalny, okrutny i bezwzględny niż jego najbliżsi towarzysze. Wielu z nich przegrało starcie z Mao tylko dlatego, że byli bardziej odpowiedzialni, bardziej ludzcy i bardziej zatroskani o losy rewolucji i kraju niż ich „wielki sternik”.

Jego pomniki wciąż dominują na centralnych placach w niejednym chińskim mieście. Okazałe Mauzoleum Mao na Placu Tian`anmen nadal cieszy się ogromnym zainteresowaniem zwiedzających, a hagiograficzne książki, wiersze i poematy tudzież cytaty z jego dzieł nadal przyozdabiają niejedną sklepową witrynę. Z drugiej strony Mao istnieje wprawdzie w przekazie ceremonialnym na banknotach, znaczkach i portretach ale nie ma go już, a przynajmniej jest go niewiele w sercu przeciętnego Chińczyka, zapatrzonego w inne wzorce osobowościowe, inny system wartości i styl życia, inną przyszłość. Ale zarazem jego błędy pozostają tabu, a kolejne rocznice ogłoszenia "rewolucji kulturalnej" mijają w Chinach bez śladu jako niewygodne dla kierownictwa i przeciwstawne wizerunkowi państwa sukcesu.

Tym niemniej Mao pozostaje obecny i wciąż żywy zarówno w oficjalnym urzędowym przekazie, jak też w codziennym życiu - wbrew intencji samych władz - jako symbol prawa do buntu wobec władzy i talizman szczęścia. Ku zgorszeniu i zakłopotaniu władz postrzegany jest też na swój sposób przez wielu Chińczyków jako postać wprawdzie tragiczna i kontrowersyjna, ale prywatnie uczciwa i czysta na tle nienasyconych i skorumpowanych współczesnych liderów.

Praca – po raz pierwszy w polskiej literaturze przedmiotu – maksymalnie przybliży specyficzną terminologię ideologiczno-propagandową Chin epoki Mao (także w formie osobnego glosarium).

Książka zawiera streszczenia w jęz. chińskim i angielskim, a także stanowiący jedną czwartą objętości aneks (100 stron), który zawiera liczne materiały archiwalne i dokumenty.

Ze względu na owe specyficzne uwarunkowania historyczne i polityczne dzisiejszych Chin książka ta nie traci zatem na znaczeniu, a – co więcej – jej wznowienie w wersji

zaktualizowanej i rozszerzonej jest obecnie przygotowywane do druku.

Jerzy Bayer, Waldemar Jan Dziak, *Korea & Chiny - strategia, polityka, gospodarka, granice*, ISP PAN, Warszawa 2006 (t. I – strategia, polityka; t. II – gospodarka, granice).

Północnokoreański problem atomowy po raz pierwszy zaistniał w pierwszej połowie lat 90-ych, a po 2002 r., tj. od momentu przyznania się Phenianu najpierw do realizacji tajnego programu nuklearnego i następnie do posiadania broni jądrowej, przybrał na ostrości z uwagi na nieprzewidywalność oraz woluntarystyczny charakter polityki Phenianu. Wzrosła znacznie waga problemu zbrojeń północnokoreańskich, zarówno konwencjonalnych, jak i niekonwencjonalnych, a także stosunku do społeczności międzynarodowej i jego oddziaływania na konfigurację bezpieczeństwa regionalnego. Korea Płn. zaczęła dostarczać w regionie Azji Płn.-Wsch. coraz więcej powodów do niepokoju swoim arbitralnym postępowaniem. Szczególnie uwidoczniło się to od jesieni 2002 r.

Głównym celem książki jest ukazanie ewolucji polityki ChRL od supremacji ideologii do dominacji pragmatyzmu i racjonalizmu w podejściu do zagadnień Płw. Koreańskiego ze szczególnym odniesieniem do Korei Płn. Ukazując zmiany, następujące w podejściu Chin wobec każdego z państw koreańskich z osobna, stosunków międzykoreańskich, problemu Półwyspu Koreańskiego i perspektyw jego uregulowania oraz kontekstu regionalnego, starano się zagadnienie to przedstawić w oparciu o bogaty materiał faktograficzny, który układa się w logiczny ciąg, obrazujący charakterystyczne zjawiska, procesy i ich kolejne etapy.

W pracy starano się maksymalnie zaprezentować zmiany zachodzące w stanowisku władz i ekspertów chińskich, a także coraz częściej występujące różnice i rozbieżności w opiniach. Rozdział pierwszy (w t. I), traktujący o strategii Chin, przedstawia proces odejścia Pekinu od jednostronnego poparcia dla Korei Płn., uznania Korei Płd. i stopniowego wypracowywania nowego modelu stosunków z obydwojoma państwami koreańskimi – przy malejącym znaczeniu KRL-D i rosnącym Rep. Korei, ich roli w regionie oraz zjednoczenia Korei. Rozdział drugi (w t. II) ukazuje ewolucję stanowiska Chin w kluczowej dla bezpieczeństwa regionu kwestii północnokoreańskich programów atomowych i ich zaangażowanie w próby jego rozwiązania. Rozdział trzeci (w t. II) przedstawia z kolei proces nawiązania i dynamicznego rozwoju kontaktów gospodarczych Chin z Koreą Płd. wobec marginalnej pozycji KRL-D i jej współpracy z Chinami. W rozdziale czwartym (w t. II) omówione zostały – na tle historycznym – kwestie narodowościowe w stosunkach chińsko-koreańskich z uwzględnieniem coraz silniej uzewnętrzniających się tendencji nacjonalistycznych wśród wszystkich uczestników politycznych zmagania. **Praca stanowi najbardziej kompleksowe w polskiej literaturze przedmiotu ujęcie polityki Chin wobec Półwyspu Koreańskiego i zarazem jedno z najpełniejszych ujęć w literaturze światowej.** Praca ukazuje nierozzerwalność kwestii omawianych w kolejnych rozdziałach, tj. polityki i strategii, północnokoreańskiego problemu nuklearnego, stosunków ekonomicznych oraz zagadnień narodowościowych w całości problematyki oraz stopniowe zmiany w stanowisku Chin w konkretnych sprawach, składające się na ewolucję podejścia wobec Płw.

Koreańskiego w sferze strategii i taktyki, wyrażanej posunięciami dyplomatycznymi. Zamiast koncentrowania się na fragmentarycznych zjawiskach odnoszących się do Korei Płn., wybrano koncepcję całościowego ujęcia jej problematyki, ponieważ umożliwiła ona ukazanie jej złożoności, nieprzenikliwości tamtejszych struktur, niewielkiej przydatności północnokoreańskich źródeł z uwagi na znikomą wiarygodność, a tym samym zaprezentowanie trudności, przed jakimi staje każdy, kto usiłuje analizować rzeczywistość państwa Kim Dzong-ila, jego politykę, metody działania, zamierzenia.

W ostatnich 25 latach Chiny ponoszą największą odpowiedzialność za przekształcenie Korei Północnej w regionalną potęgę raketową i atomową. Odpowiedzialność ta jest tym większa, że Pekin – jak udowodniono w pracy – przez długie dziesięciolecia aktywnie wspierał budowę północnokoreańskiego potencjału nuklearnego (m. in. poprzez tolerowanie przerzutu pakistańskiej technologii jądrowej do Korei Płn. via terytorium ChRL) i nie robiły nic albo czyniły bardzo niewiele (sądząc po możliwościach), aby programowi temu się przeciwstawić lub przynajmniej znacząco go opóźnić.

Chiny ponoszą odpowiedzialność także z tej przyczyny, że przez wiele lat publicznie dezawuowały opinie swych najbliższych sąsiadów w materii północnokoreańskiego programu jądrowego. Jeszcze w 2003 r. Chiny publicznie powątpiewały w możliwość realizowania tajnego programu atomowego przez Koreę Płn. mimo ogromu informacji, jaką Pekin na ten temat posiadał. Chiny nie dopuściły także do umiędzynarodowienia problemu północnokoreańskiego i wykorzystały cały swój autorytet polityczny, aby nie dopuścić do zajęcia się sprawą przez Radę Bezpieczeństwa ONZ. Odpowiedzialność Chin za zaistnienie północnokoreańskiego problemu nuklearnego jest zatem bezdyskusyjna.

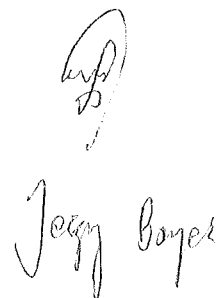
Aktualność zagadnienia polega obecnie jednak na tym, że Chiny nadal dalekie są od aktywnego, a co najważniejsze – skutecznego zaangażowania się w uregulowanie tego problemu. **W pracy wysunięto tezę, która w całości się sprawdziła, a mianowicie to, że Chiny nie będą zainteresowane szybkim rozwiązaniem północnokoreańskiego problemu nuklearnego, lecz jedynie jego „długookresowym rozwiązywaniem”.** Tylko w takiej sytuacji Chiny będą bowiem mogły rozgrywać problem północnokoreański zgodnie z własnymi interesami, a jednocześnie utrzymać się w roli głównego rozgrywającego, z którego racjami i interesami muszą się liczyć wszyscy globalni i regionalni gracze w Azji Wschodniej. Północnokoreański problem nuklearny pozostaje wielkim atutem Chin w stosunkach z każdym państwem regionu i wszystkimi razem.

Systematyczne prowadzenie - zarówno na użytek zawodowy, jak i prywatny – archiwum, obejmującego wszelkie publikacje o tematyce Azji Wschodniej, liczne wyjazdy do krajów tego regionu i pobyty tamże (zwłaszcza 15 lat spędzonych w ChRL i 24 pobyty w KRL-D) oraz wynikające z nich kontakty, a także regularne śledzenie wydawnictw naukowych, mediów oraz serwisów informacyjnych umożliwiły zgromadzenie dużej części materiałów niezbędnych dla potrzeb tej pracy. Kontakty z placówkami naukowymi w Szanghaju, Pekinie, Seulu i Waszyngtonie stworzyły z kolei możliwość skorzystania z zasobów archiwalnych i bibliotecznych wielu instytutów, uczelni, oficyn wydawniczych i redakcji oraz wymiany poglądów ze specjalistami zajmującymi się problematyką stosunków chińsko-koreańskich, międzykoreańskich i regionalnych.

Przygotowanie niniejszej pracy wymagało zapoznania się z kilkoma tysiącami pozycji, tzn. kilkudziesięcioma tysiącami stron literatury fachowej w kilkunastu językach, w tym chińskim, japońskim i koreańskim oraz we wszystkich ważniejszych językach europejskich. Wykorzystano też wszystkie dostępne źródła polskie. Bibliografia przedmiotu obejmuje:

- publikacje książkowe, głównie z ChRL, Republiki Korei, USA, Polski, Wielkiej Brytanii, Niemiec, Rosji (i ZSRS), w mniejszym stopniu z Japonii, KRL-D i Francji. Znajdują się wśród nich m. in. chińskie wydawnictwa przeznaczone tylko do użytku wewnętrznego i pozycje opublikowane w bardzo szczupłym nakładzie;
- referaty z konferencji międzynarodowych, zarówno publikowane, jak i nie publikowane;
- specjalistyczne periodyki chińskie, południowokoreańskie, amerykańskie oraz regularne publikacje wyspecjalizowanych instytutów;
- okazjonalnie publikowane analizy;
- prasę codzienną, głównie z regionu Azji Wschodniej, ale także amerykańską, brytyjską, australijską, niemiecką, francuską, hiszpańską;
- serwisy agencji prasowych;
- serwisy internetowe, w tym tekstowe wersje informacji radiowych i telewizyjnych, łącznie z nasłuchami rozgłośni i stacji telewizyjnych chińskich i północnokoreańskich;
- materiały propagandowe, głównie chińskie i północnokoreańskie, ale także południowokoreańskie i sowieckie, aczkolwiek źródła północnokoreańskie, które głównie odzwierciedlają głównie aspekt indoktrynacyjny, zaciemniają rzeczywisty obraz sytuacji i wnoszą niewielki ładunek informacyjny;
- zapisy rozmów oraz materiały informacyjne, komentarze i analizy własne, sporządzane w ramach pracy zawodowej, a także nie publikowane prace południowokoreańskie (m. in. pracę doktorską z zakresu etnografii koreańskiej i magisterską z zakresu ekonomii).

Książka zawiera streszczenia w jęz. angielskim i chińskim, aneksy dotyczące aktualnych założeń politycznych oraz składu kierownictwa i technologii władzy w KRL-D, a także bibliografię przedmiotu, obejmującą ponad 1 tys. tytułów.

Jerzy Boyer